

ԲԱԶՄՄԱՎԷՊ

ՕՐԱԳԻՐ

ԺԵ ՏԱՐԻ, ԹԻԻ 7.

1857

ԱՊՐԻԼ 1.

քարոյական

ԱԶԳԱՅԻՆ

Անհիմն պատերով ամրացած նաև ոսկեձեղուկ կերտուած խարխալեայ կը կործանի. Հնացեալ տոմարներն առաջնորդած նաև ընտիր միաբան ազգը ցրուած կը քշուառանայ:

Ինչպէս որ մէկ մարդ մը իր կենդանութիւնը պահելու կարգն ու իր բնական օրէնքն ունի՝ որոնցմով կ'ապրի, այսպէս ալ բարոյական մարդը, որ է ազգը, իր բնութեան օրէնքներն ունի, որոնց վրայ եթէ ճիշդ կենալու ըլլայ՝ ամէն սխալմունքներէ ազատ կ'ըլլայ ու իր երջանկութիւնը կը վայելէ. վասն զի բնական օրէնք ըսածնիս է ներգործութիւն մը ներքին ազդեցութեան բնութեան՝ որ կը բռնադատէ զմարդ՝ ի խղճէ մտաց անոր հետեւելու՝ առանց կարօտ ըլլալու դրսէն պատճառներու համոզուելու համար: Եւ որովհետեւ բնական օրինաց հրամայածներուն մէջ կը բովանդակին ամէն կարևոր եղածները մարդկութեան, անոր համար կը տեսնենք որ մարդկութեան օգնել ու

զոհները ամենքն ալ, եթէ ըստ հոգւոյ և եթէ ըստ աշխարհի, իրենց սահմանելու կարգաւորութեան հիմն դրած են բնական օրինաց հրամայած կանոններուն վրայ: Նախ ինքն Մատուած իր ընտրած ժողովրդեան տուած օրէնքները և տասնաբանեայ պատուիրանքը հիմնեց բնական օրինաց վրայ. և ետքը Վրիստոս մարդացեալն Մատուած նոր օրէնք սահմանելով հին օրէնքը կատարելագործելու ատեն՝ ուրիշ բան չըրաւ, բայց եթէ նոյն բնական օրինաց պատուիրանքները աւելի պարզելով, անոնցմէ հանեց նաև գերբնական օրինաց հետեւելու պարտքերնիս. այսինքն մեր անմահ հոգի ըլլալով և Մատուոյ պատկեր, սովորեցուց մեզի՝ թէ նոյն բնական օրինաց հրամայած առնչու-

Թեան պարտքերը ունինք մենք Նստու-
ծոյ հետ . և զմեզ շնորհաց որդի ընե-
լով՝ մտքերնիս բացաւ որ զանոնք ճանչ-
նանք , ու նոյն բնական օրինաց հրա-
մայած ներքին ազդմունքներն ունե-
նանք հոգևորապէս , փափաքելով հաս-
նելու յաւիտենական կենաց , և 'ի խղճէ
բռնադատուած Վերիստոսի կատարե-
լութեան խրատուցը հետևինք :

Նոյնպէս ալ ամենայն օրէնսդիրք աշխարհաց հինք և նորք, նաև հեթանոսք անգամ, միայն ըստ աշխարհի հանգըստութիւն և պայծառութիւն ազգի մը տաժողները, իրենց ամէն քաղաքական օրէնքները հաստատելու ատեն՝ բոլոր ջանքերնին ուրիշ բան չէր, բայց եթէ բնական օրէնքը պարզել իւրաքանչիւր ազգաց բնաւորութեանը յարմարցընելով: Աւ այս ամէն քաղաքական օրէնքները այնչափ կատարեալ և ըստ կարգի են՝ որչափ որ աւելի ճշդիւ կը հետևին բնական օրինաց. և այնչափ աւելի պակասաւոր և անկատար են՝ որչափ որ աւելի հեռացած կ'երևան բնական օրինաց հետքէն:

Դրդ մեր ազգին վրայ դարձնելով աչուրնիս՝ կը տեսնենք զինքը, ինչպէս որ հաւաստեցինք, մէկ մեծ գերդաստան մը ատենօք շատ բազմամարդ, և հետզհետէ այլ և այլ դժբաղդ պատահարներէ ցրուած նուազած. և այն մնացածներն ալ իրարմէ օտարացած տեղւով և սովորութիւններով, և իբրև կորսուած գերդաստանի մը մնացորդներ այլ և այլ խումբեր բաժնուած՝ ուրիշ գործքի հետ չեն՝ բայց եթէ մեջերսն որոնց որ խելքերնին կը հասնի՝ առանձնացած նստած կ'ողբան ազգին թշուառութիւնը, ոմանք ալ իրենք իրենց գըլխուն գերդաստանին օգուտ ընենք ըսելով՝ աւերակի մը մէջէն կտորուանք գրտողի մը պէս ոչինչ բաներ ձեռք ձգելով կ'ուրախանան, իբրև թէ ազգին օգնելու հետ են. ուրիշներն ալ այլ և այլ դիտմամբ ու ջանքով աշխատելու հետ են:

Եւ զի մը ազգ ըլլալու համար պէտք է որ ունենայ, ինչպէս որ վերը տեսանք, իր քաղաքական օրէնքը հիմնած բնա-

կան օրինաց վրայ : || Եր ազգին քաղա-
քական օրէնքը ո՞րն է , և ի՞նչ բանի
վրայ հիմնած է , փնտռէ որ գտնես .
բայց ես առանց շատ աշխատցրնելու
զքեզ , ով բարեսէր ընթերցող , կ'ըսեմ
թէ այն ամէն ծուռ գաղափարները՝
որ յիշեցինք , են ազգին առաջնորդող
օրէնքները , որոնց հիմունքն են իւրա-
քանչիւր անձին իրեն բնութիւն դար-
ձած սովորութիւնները , որոնց վրայ
հաստատուած շէնքը կ'ըլլայ տարաձայ-
նութիւն և քակտումն : || ասն զի՝ ինչ-
պէս որ անհիմն պատերով ամրացած
նաեւ ոսկեճեղուն կերտուածը խարխա-
լեալ կը կործանի , այսպէս ալ հնացեալ
սովորութենէ առաջնորդած նաեւ ըն-
տիր միաբան ազգը ցրուած կը թշուա-
ռանայ :

Ուրեմն հիմա ազգին մէջէն ազգա-
սէր անձինք , տեսնելով ազգին այս
խեղճ վիճակը , եթէ կ'ուզեն օգնել
անոր ըստ կարի , այս երկու բանիս ա-
մենայն հոգւով ետեւէ պէտք է որ ըլ-
լան . Ե . Սնանալ որ ընդհանուր ազ-
գայնոց մտաց մէջէն ծուռ գաղափար-
ները շտկուին , գոնէ ազգին գլխաւոր-
ները այլ և այլ կուսակցաց մէջէն ճանչ-
նան թէ կուսակցութիւնը ազգին մա-
հաբեր հիւանդութիւն է , և իրենք
ամենքը մէկտեղ մէկ ընկերութիւն մը ,
գերդաստան մըն են : Բ . Նշատիլ
վերցընելու սովորութենէ առաջ եկած
տարածայնութիւնները , և հիմն դնե-
լով բնական օրէնքը՝ մէջերնին միու-
թիւն հաստատեն քաղաքական օրինօք-
այնպէս որ ազգն սկսի զանգուիլ՝ ու
ըլլայ մէկ կենդանի բարոյական մար-
մին մը :

Եւ յայնչ արդարակորով մտօք եթէ միաբանին ազգին մէջէն գոնէ խոհականներն ու գլխաւորները այն բաներուն վրան՝ որոնք յայտնի ճշմարտութիւն են, այն ատեն կը սկսի ազգերն ուս մէջ երևնալ միութիւն, և հաստատուիլ օրինաւոր կարգաւորութիւն . որոնցմով միայն կենդանութեան շունչ կ'երևնայ գերդաստանի մը և ազգի մը վրայ : Կարելի է որ հիմա ոմանց մտքէն

անցնի՝ թէ ահա ամենէն դժուար բանն է գտնելը այդ միութիւնը : Եւ այս ազգայնոց մէջ սովորական եղած խօսք մըն է՝ թէ մեր ազգային բնաւորութեանը համար ամենէն դժուար բան միաձայնութիւնն է : Բայց մենք անոր ներհակ կ'ուզենք ցուցնել՝ թէ որ և իցէ գերդաստանի մը մէջ գտնուած չափով միաձայնութիւն կայ նաև մեր ազգին մէջ, և թէ որ դժուարութիւնը ասոր վրայ մնար, դիւրաւ կը յաջողէր ցանկացեալ լուսաւորութիւնը ազգին : Եւ կայ մէկ ուրիշ սկզբնապատճառ մը տարաձայնութեան՝ որուն ենթակայ են առհասարակ ամէն ազգերը և ամէն մարդիկ . որն որ սովորաբար առանձին գերդաստաններու մէջ չգտնուիր . և եթէ հնար ըլլայ վերցընել զայն ազգային մեծ գերդաստանին մէջէն ալ, այն ատենը նոյն առանձին գերդաստաններու մէջ երեւած միաձայնութիւնը կատարեալ կերպով կրնանք տեսնել ազգերնու մէջն ալ : Եւ այս մեծ արգելքը ազգային միութեան և սկզբնապատճառը տարաձայնութեան է սովորութիւնը՝ որ Անակուծիւն ալ կ'ըսուի . զորն որ իմաստասէրք անուաներ են երկրորդ բնութիւն . վասն զի բնութեան պէս կ'իշխէ մարդուն մտացը վրայ ու ինչուան յայտնի երեւած ճշմարտութեան ալ դէմ կը կենայ . որով անմիաբան և տարաձայն կ'երևան մարդիկ : Եւ ասոր պատճառն է այն՝ որ ունակացեալ սովորութիւնը այնպէս տիրած է մտքերնուն վրայ՝ ինչպէս որ են ամէն մարդու բնական օրինաց սկզբունքները : Եւ այսպէս որ և իցէ մարդ իրենց ունակացեալ սովորութիւնները հիմն դրած իրենց մտացը մէջ, կը ջանան լուսած ճշմարտութիւննին յարմարցնել անոնց . և թէպէտ իրենք ըլլան ուրիշ կողմանէ բարեբարոյ անձինք և ուղղադատ, բայց իրենց մտաց դատաստանին հիմունքը, որ է իրենց սովորութիւնները, իրարմէ տարբեր ըլլալով՝ կը տարաձայնին, և ոչ ալ կ'անդրադառնան թէ նախապաշարեալ է մտքերնին : Եւ այսպէս հնացեալ սովորութիւնը

ճշմարտութեան առաջնորդ եղածին պէս, անոր պտուղն ալ կ'ըլլայ ցրումն և թշուառութիւն :

Եւ այս անտեղութեան մէկ պատճառն ալ այն է՝ որ սովորութիւնը ըստ ինքեան կրից և մոլութեանց կարգը չէ, ինչպէս որ են պատուասիրութիւն, մեղկութիւն, նախանձ, ատելութիւն, բարկութիւն և այլն . որոնք մարդու սրտին վրայ իշխելով՝ պատճառ կ'ըլլան աւելու ընկերութեան միաձայնութիւնը . և դիւրաւ ալ կը ճանչցուին թէ են մոլութիւնք : Բայց այս սովորութիւն ըսածնիս անմեղ հանգամանք մըն է կենաց . ինչ և իցէ գործք մը երբ շատ անգամ կը կրկնես ու կ'ընես, այն գործողութիւնը քեզի այնպէս բնական կ'ըլլայ՝ որ առանց մտադրութեան ալ կը սկսիս զայն գործքը ընելու : Եւրդ այս գործքս այսչափ անմեղ և բնական՝ ինչպէս կրնայ պատճառ ըլլալ ազգի մը թշուառութեան մէջ իյնալու . այս է զարմանալին, այլ զարմանքէն աւելի այս է ցաւալին : Բայց թէ ինչպէս կ'ըլլայ, հասկընալը դժուարին բան մը չէ . վասն զի գործք մը որ շատ անգամ ընելով քեզի բնական կ'ըլլայ, աւելի հիննալով վրադ՝ այնպէս կ'ըլլայ՝ որ ալ զայն թողուլը անհնարին կը սեպես, և միտքդ ալ այնպէս կը կապուի այն գործքին վրայ, որ ուրիշ այնպէս չընողները և քեզի արգիլել ու զողները քեզի թշնամի կը կարծես . և այսպէս այն անմեղ գործքը քեզի սովորութիւն դարձած՝ կ'ըլլայ քեզի պատճառ մէկն ու զմէկալն ատելու և անոնցմէ օտարանալու :

Եւ աւելի գէշն այն է՝ որ այս սովորութիւնը մէկ բանի մը վրայ չէ, այլ ամէն գործոց և մտածմանց մէջ կը մըտնէ, ամենեւին նիւթականէն սկսեալ ամենէն գերագոյն աստուածային գործոց, խօսից, մտածութեանց և դատմանց մէջ . մէկ խօսքով, ամէն բանի մէջ՝ որն որ կրնայ ըլլալ, և մարդս կրնայ երևակայել և մտածել : Հիմա օրինակի համար ենթադրենք մէկ գերդաստան մը՝ որուն մէջի անձինքը քանի մը տարի իրարմէ բաժնուած կենալով՝ այլ և այլ

սովորութիւններու վարժած ըլլան, իրարմէ տարբեր մտածութեանց մէջ կրթուած, տարբեր վարդապետութիւններու սովորած, իրենց վախճաններնուն վրայ մէկմէկու ներհակ գաղափարներ ունեցած. ու այնպէս մէկտեղ գան՝ որ միաբան կեանքերնին անցընեն ինչպէս որ էին առաջ: Ի՞նչ դժուար բան ասոնց նորէն մէկտեղ բնակիլը ու միաբանութեամբ բանի հետ ըլլալը: Երոնք նոյն առջի անձինքը չեն. եղբարք, ազգականք. բայց իրարմէ տարբեր սովորութիւններ ունեցեր են՝ որոնցմով կը տարաձայնին ու հակառակութիւն կը կրեն: Ղշմարիտ է. բայց թող իրարու հասկըցընեն, ու ամենքը մէկտեղ միաբանին այն սովորութիւններուն վրայ՝ որոնք որ աւելի աղէկ, բնական և ճշմարտաման երևան. ասկից պարզ մտածութիւն կրնայ ըլլալ: Ի՞նչ զարմանքն այն է՝ որ իւրաքանչիւր անձն այնպէս հաստատուած է իր սովորութեանը վրայ, որ ոչ ոք ասոնցմէ յանձն կ'առնու իրենը թողլու. և այս բաւական չէ, այլ և ամէն մէկը այնպէս համոզուած են իրենց սովորութիւններուն ազնուութեանը վրայ ամէն կողմանէ, որ դիմացիները, որ իրենցներնուն չեն հաւնիր, կը սեպեն յամառ, չարասիրտ, թշնամի ճշմարտութեան, կեղծաւոր և այլն: Եւ ահա այսպէս այն ունակացեալ սովորութիւնը՝ որ ըստ ինքեան անմեղ բնական հանգամանք մըն է կեանաց, կ'ըլլայ պատճառ անյօդելի տարաձայնութեան խեղճ գերդաստանին, որոնք եթէ բաժնուած չըլլային իրարմէ առժամանակ մի, միաբան, միաձայն հանգիստ պիտի ապրէին:

Կը շարունակուի:

ԲԱՐՈՅԱՎԷՊ

Անհատատարմոտքեան և ասկրախոտոտքեան գեշ հետեւանքները¹:

«Եւ ապետը շուտ մը հրամայեց որ առագաստները պարզեն ու խարխիւր վեր առնուն, որովհետեւ ալ ցամաքէն ճամբորդներու նաւակներ չէին երևնար. նաւաստիները իրենց գլխաւորին հրամանը մէկէն կատարեցին, ու նաւն ալ սկսաւ յաջողութեամբ նաւահանգստէն հեռանալով ծովուն բացը ելլալ: Եւ այն ամսուն գեղեցիկ ու պայծառ առաւօտներէն մէկն ըլլալով՝ ախորժ զովութիւն մը տիրած էր, ու բարձր լեռներուն գագաթներն ալ արևուն առջի կարմիր ճառագայթներէն լուսաւորուած՝ տեղւոյն աղբաւտ ու աշխատասէր բնակչացը երջանիկ օր մը կ'աւետէին: Եւ ահա հանգստին բոլորտիքը եղած բլրակները գարնան գոյնզգոյն ծաղկներովը զարդարուած՝ անոյշ քամիներուն փշելովը իրենց հոտաւէտ բուրմունքը մինչև հեռաւոր խրճիթներուն վրայ կը ծաւալէին. և գիշերուան ցօղն ալ մարգրտի հատիկներուն պէս ծաղկներուն վրայ հանգչած կը փալփրէր:

«Բանի մը ժամէն ետքը սկսաւ կամաց կամաց ծովեզերքը մեր աչքէն աներևութանալ, ու իմ սիրտս փոխանակ մխիթարուելու աւելի ևս կը տրտմէր. երբեմն երբեմն աչուրներս կը դարձնէի դէպ ի հայրենիքս ու լալով կ'ըսէի. «Ո՛ր իմ սրտիս մխիթարութիւնը, ալ պիտի չկարենամ տեսնալ գլբեզ, պիտի չկարենամ կոխել այն երկրին վրայ, ուր ես այս արեգական լոյսը տեսայ. իմ սիրելի ծնողացս շիրմին վրայ ալ պիտի չկարենամ ծաղկներ սփռել, ու քանի մը կաթիլ արցունք թափել անոնց յիշատակին»: Բանի որ մութը կը կոխէր՝ վախս ալ երթալով կը սաստկանար. այն ժամերուն ամէն բան տխուր մթութեան մը ու խորին լուութե մէջ